

УДК 159.964.32

DETERMINATION OF PROFESSIONAL DEFORMATIONS AND DESTRUCTIONS**ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕФОРМАЦІЙ ТА ДЕСТРУКЦІЙ****Astremaska I.V. / Астремська І.В.***Taras Shevchenko National University of Kyiv**64/13, Volodymyrska Street, City of Kyiv, Ukraine, 01601**Київський Національний університет імені Тараса Шевченка**Україна, місто Київ, 01601, ул. Володимирська, 64/13*

Анотація. У статті вивчаються наукові погляди різних вчених на проблему професійних деструкцій та професійних деформацій фахівців. Дослідження питання спрямовано на більш конкретне визначення цих феноменів та відокремлення меж їх проявів. Визначається онтогенез професійних деструкцій. Виокремлено коло професій, найбільш схильних до професійних деструкцій та деформацій. Також визначено шляхи подальших досліджень у зазначеному напрямі.

Ключові слова: професіоналізм, професійний розвиток, професійна адаптація, професійна деформація, професійна деструкція, професії системи «людина-людина», професії допомоги.

Вступ. Збільшення психоемоційного навантаження потребує додаткових зусиль психіки працівників для адаптації до умов, що змінюються. Внаслідок нестатку резервів психіки у працівників можуть розвиватися професійні деформації або професійні деструкції. Тому вивчення онтогенезу особистості у професійній діяльності та виявлення факторів, що спричиняють розвиток її негативних наслідків (деструкції, деформації тощо) є актуальним завданням для психології.

Останнім часом актуальність вивчення деструктивних змін особистості працівника та розвиток професійних деформацій набула сили. Вчені доходять висновку, що дослідження цих явищ носить комплексний характер та стоїть на перехресті різних наук: медицини, юриспруденції, філософії, психології тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистісні зміни протягом професійної діяльності розглядалися в роботах С. Л.Рубінштейна, Б.Г. Ананєва, О.М. Леонтева, Б.Ф. Ломова, В.Н. Мясичева. Вітчизняні психологи збігаються на думці, що професійна деструкція є результатом негативних відносин людини та її професії.

На сучасному етапі дослідження феномену професійної деструкції досить структурно зазначений феномен представлено в роботах Е.Ф. Зеєра, А.О.Деркача, А.К. Маркової, С.О. Дружилова, Е.Е. Симанюк, Е.О. Бутиліної, О.П. Єрмолаєвої, Л.М. Корнеєвої тощо.

Проблему професійних деструкцій також останнім часом піднімають в свої роботах Р.М.Грановський, Н.С. Пряжников, В.С. Агавелян, С.П. Безносів, Є.І.Рогов. Проте визначитись у поглядах на зазначений феномен автори поки що не можуть. Їх роботи відрізняються значним різноманіттям підходів та концептуальних схем вивчення.

Метою статті визначено більш детальне вивчення феномену

професійної деструкції у його порівняння з феноменом професійної деформації, виокремлення тенденцій та детермінант їх виникнення та розвитку.

Виклад основного матеріалу. Я.В.Мацегора, поняття професійна деформація (від лат. deformation) трактує як когнітивні викривлення, дезорієнтація особистості, яка виникає в наслідок тиску внутрішніх та зовнішніх факторів професійної діяльності, та призводить до формування специфічно-професійного типу особистості.

У науковій літературі немає жодного підходу до визначення терміну «професійна деформація». Труднощі із розкриттям цього феномену пов'язані, перш за все, із складністю структури та чисельністю форм проявів деформації в процесі професійної діяльності особистості.

Уперше термін «професійна деформація» був введений Пітером Сорокіним як такий, що описує негативний вплив професійної діяльності на людину.

Науковець пропонує таке визначення професійної деформації як «зміну існуючої форми особистості працівника, зменшення одних рис характеру та збільшення інших, більш необхідних під час виконання професійної діяльності. На нашу думку, професійна деформація не має виключно негативного характеру та може навіть сприяти більш ефективній праці».

Порівнюючи поняття «професійна деформація» з терміном («деструкція» від лат. destruction – процес руйнування структури будь-чого) «професійна деструкція» яке відображає процес руйнування структури професійної діяльності та особистості фахівця, що негативно позначаються на результаті праці та стані самої діяльності, дослідник доходить висновку, що професійна деструкція має на увазі більш суттєві зміни та більш вагомі наслідки [7,с.249-250].

Дослідники стверджують, що професійні деструкції – це негативні наслідки робочих стресів, що поступово накопичилися у вигляді стійких змін структури й змісту професійної діяльності, а також структури особистості суб'єкта.

Професійні деструкції негативно позначаються на продуктивності та задоволеності працею, функціональних і міжособистісних взаємодіях з партнерами, а також на розвитку особистості суб'єкта праці. Професійні деструкції пов'язані як із загальними чинниками життєдіяльності людини (віковими кризами та ін.), так і з специфічними детермінантами [3], [4], [5],

Я.В.Мацегора підкреслює [7, с.249-250], що розвиток професійних деструкцій є наступною фазою професійної деформації. Складність відокремлення цих понять знаходиться в тому, що обидва феномени описують один психологічний процес (професійний розвиток особистості), однак характеризують різні його стадії.

Наступна стадія професіоналізації замінюється депрофесіоналізацією, що спричиняє розвиток професійних деструкцій. Виникнення й розвиток професійних деструкцій знижує продуктивність, негативно впливає на мотивацію та професійну позицію. Професійна деструкція на відміну від професійної деформації має виключно негативних характер впливу на результат праці. Працездатність працівника з наявністю в нього професійних

деструкції завжди знижена на відміну з профдеформованим працівником.

Під час вивчення тенденцій та детермінант професійних деструкцій було встановлено, що вони дещо схожі з детермінантами розвитку професійної деформації. Так Е.Ф. Зеєр визначив наступні детермінанти професійної деструкції: неусвідомлювані мотиви вибору професії, деструкції очікувань на початковому етапі адаптації до професійного середовища, існуючі жорсткі стереотипи професійної поведінки, неконструктивні типи психологічних захисних механізмів, емоційна насиченість праці та часті негативні емоційні стани, зниження рівня інтелекту із збільшенням стажу праці, індивідуальна межа професійного розвитку особистості, старіння працівника [5].

Деформації і відхилення особистості людини в праці полягають в тому, що під впливом умов праці або віку у людини слабшають, згасають деякі позитивні психічні якості, потім з'являються негативні ознаки. Деформація особистості може полягати в тому, що людина перестає відповідати соціальної професійної нормі (тобто вимогам професії до людини) або індивідуальної професійної нормі (вимогам людини перед самим собою), виникає незадоволеність, депресія [6].

Названі вище відхилення і порушення в професійному розвитку можуть мати досить складну динаміку проявів в процесі праці людини. Помічено, що виникли несприятливі умови праці викликають негативні зміни спочатку у професійній діяльності, в поведінці. Потім, у міру повторення важких ситуацій, регресивні зміни «осідають» і в особистості, приводячи до її деформацій, а також в професійному спілкуванні. Встановлено також, що спочатку виникають тимчасові негативні психічні стани і установки, потім починають згасати і як би випадати позитивні якості. Далі «загострюються» граничні стани, пізніше на місці позитивних виникають негативні психічні якості, що змінюють особистісний профіль працівника. При повторенні ситуацій негативні стани закріплюються і витісняють позитивні якості людини, питома вага позитивних якостей зменшується. Настає стійке спотворення конфігурації особистісного профілю професіонала, що означає деформацію особистості. Якщо ці порушення захоплюють нервово-соматичну сферу, говорять про професійні неврози, професійні захворювання.

Викладемо виділені нами напрями порушень в професійному розвитку (тобто тенденції в професійному дизонтогенезі):

- відставання, уповільнення професійного розвитку порівняно з віковими та соціальними нормами, наприклад, запізніле професійне самовизначення (вибір професії) через неблагополучних умов виховання;

- несформованість професійної діяльності (професійного спілкування, професійного типу особистості), відсутність необхідних моральних професійних уявлень, засобів і способів праці; ненавчених професійним нормам; низька продуктивність праці, недостатні професіоналізм і кваліфікація;

- дефіцитарність, порушення в рухової, зорової, слухової сфер, що перешкоджають професійному розвитку;

- збіднення професійної діяльності (професійного спілкування,

особистості), а також вузькість мотивів праці, мотиваційна недостатність, бідність інтересів у праці, слабка задоволеність працею;

- зупинка, розрив у професійній діяльності (в професійному спілкуванні) через невикористання наявних цінностей праці через психічних станів (вдома, монотонія, напруженість);

- дезінтеграція професійного розвитку, наприклад, ціннісна дезорієнтація і втрата моральних орієнтирів у праці; розпад цілісної професійної свідомості і як наслідок нереалістичні цілі, що не відповідають можливостям, помилкові смисли праці, професійні кризи;

- низька мобільність, застрягання, наприклад, неможливість розлучитися з колишніми застарілими ціннісними орієнтирами; невміння пристосуватися до нових умов і дезадаптація; невихід з професійного образу;

- диспропорційність, дізгармонічність, неузгодженість окремих ланок професійного розвитку, коли одна сфера професійного розвитку як би забігає вперед, а інша неправомірно відстає; наприклад, професійні здібності, техніки є, а моральних орієнтирів, духовності немає; диспропорція ранніх планів професійного розвитку і наявних результатів цього розвитку на сьогоднішній день, звідси професійні кризи нереалізованості;

- ослаблення професійних даних, наприклад, зменшення професійних здібностей, зниження швидкості реакції і професійного мислення в критичних ситуаціях, падіння інтересу до роботи, зниження працездатності;

- втрата трудових і професійних умінь і навичок, повне випадання окремих ланок і операцій у професійній діяльності та в професійному спілкуванні, розпад професійної діяльності, втрата раніше наявного професіоналізму і кваліфікації, тимчасова втрата працездатності, різке зниження ефективності праці, відсутність задоволеності праці;

- спотворений професійний розвиток, поява раніше відсутніх негативних якостей, відхилень від соціальних і індивідуальних норм професійного розвитку, що змінюють профіль особистості; поява деформацій особистості (наприклад, емоційне виснаження і вигорання, а також збиткова професійна позиція наприклад, владолюбство, прагнення маніпулювати людьми); деформація професійної свідомості; негативні риси особистості, які на фоні високого професіоналізму (себелюбство, марнославство, ненадання допомоги колегам); деформація особистості при алкоголізмі;

- припинення професійного розвитку через професійні захворювання, тривала або постійна непрацездатність.

Названі відхилення в професійному розвитку призводять як до депрофесіоналізації, так і до десоціалізації, випадання людини з професійного і, як наслідок, з соціального контексту [6].

Ще одним несприятливим фактором у професійній діяльності є стани психічної напруженості людини, викликані важкими умовами діяльності, конфліктами, передбаченням неблагополучного розвитку подій що супроводжуються відчуттям дискомфорту, тривоги, фрустрації [6].

А.Г.Абрумова [1] вважає несприятливим фактором у праці людини професійні кризи, які можуть відбуватися багато разів у продовж життя, в тому

числі і у високопрофесійного працівника. Кризи виникають, коли старе в професійній праці вже не задовольняє, а нове ще не знайдено, або коли творчі знахідки працівника зустрічають зовнішній опір в професійному середовищі та ін. При кризі спостерігається зниження професійної самооцінки, може з'являтися відчуття вичерпаності своїх можливостей (синдром «кінцевої зупинки»), небажання йти навіть на виправданій ризик, посилення захисних мотивів, зниження інтересу до подальшого зростання або, навпаки, прагнення зайняти місце, не відповідаю ний рівнем компетентності даної людини.

Якщо людині не вдається впоратися з кризами як природним супроводом професійного зростання, то можуть виникати особистісні деформації, тобто спотворення конфігурації особистісного профілю за рахунок згасання позитивних установок і посилення негативних відносин до себе або іншим людям. Виникненню професійних деформацій сприяють в ряді випадків особливості самої професійної діяльності. Так, у пресі зазначалося, що приблизно у п'ятої частини працівників соціальної сфери спостерігається так званий синдром «жалісливий втоми», що виражається в байдужості, в депресії. Це професійне недуга виникає у тих, хто має справу зі стражданнями інших людей. У педагогів виникають такі професійні хвороби спілкування як виснаження, «вигорання», герметизація і відхід від контактів, що є наслідком духовної перевтоми, емоційного «викладання» в професійній діяльності. На цій основі складаються деформації як в мотиваційній сфері особистості (приглушення емоцій, зникнення гостроти почуттів і переживань, виникнення конфліктів), так і в операційно-виконавчій сфері діяльності (пропадає вміння оновлювати арсенал своїх професійних прийомів і т.д.). У психологів, психотерапевтів деформація особистості може відображатися в стійкому прагненні маніпулювати іншою людиною, нав'язувати йому ту чи іншу картину світу, не враховуючи мотивів і цілей самої людини, порушуючи суверенність особистості. Деякі види професій, представники яких мають важкоконтролючу владу (вчителі, судді, військові, медпрацівники, поліцейські) і відчувають, що від них залежить доля, гідність, життя, свобода інших людей, теж можуть бути схильні до професійної деформації, до розвитку якостей черствості, владності, бездушності, відгородженості від переживань іншої людини. Одним з проявів деформації особистості є професійно-етичні помилки – лікарські помилки, судові помилки, помилки в діяльності педагога, наприклад, ятрогенія в медицині, коли лікар здійснює «негативну психотерапію», повідомляючи без підготовки пацієнтові поганий діагноз, а також дидактогенія в школі, коли з -за авторитарних прийомів вчителя в учнів розвивається негативізм до навчання.

С.П.Безносков вважає, що [2, с.69-74], що представники професій типу «людина-людина», які постійно працюють з людьми (лікарі, педагоги, керівники, працівники сфери обслуговування, співробітники правоохоронних органів) мають небезпеку піддаватися професійній деформації більше, ніж інші. Це викликано тим, як зазначає автор, що спілкування з іншою людиною обов'язково включає його зворотний вплив на суб'єкта даної праці: спілкування з пацієнтом впливає на особистість медпрацівника, спілкування з засудженими - на співробітників міліції та ін. Неминучий, на думку автора, процес

«вживання» в роль іншого, що впливає особистість, є небезпечним для психічного здоров'я суб'єкта праці.

Висновки. Дослідження феномену професійної деструкції на наш погляд відносно нове та просторе поняття у сфері інженерної психології, яке потребує детального вивчення та систематизації. Досить невизначеним на наш погляд залишаються питання проявів та тенденцій розвитку професійних деструкцій.

Це підкреслює специфічність та суб'єктивність наукового сприйняття зазначеного феномену, пояснює складність його дослідження та необхідність подальшого вивчення. Подальшими дослідженням цього феномену можуть бути виявлення типу професійних деструкцій в конкретних професіях та їх подальша класифікація та типологізація.

Література.

1. Абрумова А.Г. Анализ состояний психологического кризиса и их динамика/ А.Г. Абрумова //«Психологический журнал».Т.6– № 6.– 1985. – С. 107-115.
2. Безносков С.П. Профессиональная деформация и воспитание личности. В кн. «Психологическое обеспечение социального развития человека». Под ред. А.А. Крылова, вып. 13, Л.,- 1989. - с.69-74.
3. Дружилов С.А. Профессиональные деформации и деструкции как индикаторы душевного неблагополучия человека/ С. А. Дружилов// Современные наукоемкие технологии. – 2010. – № 2 – С. 84-87.
4. Зеер, Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Психол. журнал. - 1997. - Т. 18, 6. – С. 35-44.
5. Зеер, Э. Ф. Психология профессиональных деструкций: Учебное пособие для вузов./ Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк/ М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2005. - 240с.
6. Маркова, А.К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
7. Мацегора Я.В. Проблема професійних деструкцій та деформацій працівників правоохоронних органів/ Я.В. Мацегора//Вісник Національного університету оборони України.–№2 (33).–2013.–С.247-252.

***Abstract.** The article deals with the scientific views of various scientists on the problem of professional destructions and professional deformations of specialists. The research is aimed at a more specific definition of these phenomena and the separation of the limits of their display. The professions most prone to professional destructions and deformations are distinguished. Also, ways of further research in this direction are determined.*

***Key words:** professionalism, professional development, professional adaptation, professional deformation, professional destruction, professions of the "person-person" system, professions of assistance.*

References.

1. Abrumova A.G. Analiz sostoyaniy psihologicheskogo krizisa i ih dinamika/ A.G. Abrumova //«Psihologicheskii zhurnal».Т.6– # 6.– 1985. – Vol.107-115.
2. Beznosov SP. Professionalnaya deformatsiya i vospitanie lichnosti. V kn. «Psihologicheskoe obespechenie sotsialnogo razvitiya cheloveka». Pod red. A.A. Kryilova, vyip.

13, L., 1989. Vol.69-74.

3. Druzhilov S.A. Professionalnyie deformatsii i destruktсии kak indikatoryi dushevnogo neblagopoluchiya cheloveka/ S. A. Druzhilov// Sovremennyye naukoemkie tehnologii. – 2010. – № 2 – Vol.84-87.

4. Zeer, E. F. Krizisyi professionalnogo stanovleniya lichnosti / E. F. Zeer, E. E. Syimanyuk // Psihol. zhurnal. - 1997. - T. 18, 6. – Vol.. 35-44.

5. Zeer, E. F. Psihologiya professionalnyih destruktсий: Uchebnoe posobie dlya vuzov./ E. F. Zeer, E. E. Syimanyuk/ M.: Akademicheskiiy proekt; Ekaterinburg: Delovaya kniga, 2005. – 240 p.

6. Markova, A.K. Psihologiya professionalizma / A. K. Markova. – M.: Mezhdunarodnyiy gumanitarnyy fond Znanie, 1996. – 308 p.

7. Matsegora Ya.V. Problema profesIynih destruktсий ta deformatsIy pratsIvnikIv pravoohoronnih organIv/ Ya.V. Matsegora//Visnik NatsIonalnogo unIversitet

Стаття відправлена: 12. 05. 2018р.

© Астремська І.В.